

УДК 371.71:34.037

Валерій Соловійов

РОЗВИТОК ФІЗКУЛЬТУРНО-ОЗДОРОВЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ У СІЛЬСЬКІЙ МІСЦЕВОСТІ

В умовах зростання конкуренції на ринках праці й освітніх послуг, ускладнення умов професійної діяльності, змісту освіти, а також підвищення вимог до фахівців проблема працездатності молодого покоління набуває особливої значущості, оскільки саме молодь, ступінь її готовності до майбутнього життя визначають можливість реалізації масштабних державних завдань.

Розвиток фізкультури та спорту як важливих чинників зміцнення підростаючого покоління, фізичного вдосконалення молоді, її гармонійного формування з метою підвищення ефективності праці та якості виробничого персоналу є пріоритетом освітньої політики розвинутих країн. У сучасному світі відбувається різке скорочення рухової активності, зросли психологічні навантаження на людину, погіршилась екологічна ситуація, збільшилась чисельність захворювань, пов'язаних зі способом життєдіяльності. Внаслідок цього відбувається зниження середньої тривалості життя населення, зростання серцево-судинних, онкологічних, психічних та інших захворювань. Погіршення здоров'я людей стає однією з глобальних проблем сучасності; її вирішення багато в чому можливе лише за допомогою послідовного розвитку фізичної культури суспільства, яка є ефективним засобом профілактики захворювань та охорони здоров'я. Безперечно, крім розвитку на державному рівні, галузі фізичної культури і спорту водночас необхідне піднесення рівня добробуту громадян, підвищення загальної культури й освіченості, покращення екології й охорона довкілля, поліпшення умов праці тощо.

У системі фізичного виховання молоді в останні десятиліття відбулися суттєві зміни. Традиційно фізичне виховання, передусім, скеровувалося на "підготовку до праці й оборони" та вирішувало завдання виховання необхідного рівня фізичних якостей, навчання руховим умінням і навичкам, а також передбачало обов'язкове фіксування певних контрольних нормативів. Нині ж, відповідно до державних освітніх стандартів, метою фізичного виховання є формування фізичної культури особистості та здатності цілеспрямованого використання різноманітних засобів фізичної культури, спорту та туризму для збере-

ження і зміцнення здоров'я, психофізичної підготовки та самопідготовки до майбутньої професійної діяльності.

Значущість оздоровчої функції навчальних закладів, зокрема загальноосвітніх (ЗНЗ), зростає в умовах модернізації освітньої галузі в Україні, що зазначено в низці законодавчих і нормативних документів про освіту. До стратегічних завдань реформування загальної середньої освіти віднесено “органічне поєднання навчання і виховання з метою забезпечення всебічного розвитку дитини, формування здорового способу життя” [1].

Останніми роками збереження потенціалу та примноження здоров'я нації є предметом пильної уваги науковців – фахівців у галузі фізичної культури і спорту, вікової фізіології, санітарної гігієни і педіатрії, педагогіки та психології. У психолого-педагогічній науці та практиці відбувається активний пошук ефективних педагогічних моделей і технологій оздоровлення молоді. Загальнотеоретичні питання збереження здоров'я, здорового способу життя, його компонентів, чинників впливу знайшли відображення в публікаціях дослідників у галузі фізкультури та спорту, а також збереження здоров'я учнів і студентів О. Баранова, В. Бальсевича, М. Безруких, Т. Бойченко, В. Губи, А. Дубогай, С. Закопайло, Ю. Змановського, В. Климової, В. Кузіна, А. Матвеева та ін. Різні аспекти фізичного виховання як педагогічного процесу, спрямованого на формування здорового, фізично досконалого, соціально активного і морально стійкого покоління вивчали Б. Ашмарин, В. Видрін, В. Головін, А. Гужаловський, Д. Давиденко, Т. Круцевич, А. Новіков, Є. Приступа, Л. Сущенко, А. Тер-Ованесян, Б. Шиян та ін. Історико-педагогічні аспекти проблеми формування здорового способу життя молоді у предметно-фізкультурному ракурсі розглянуті в дослідженнях А. Бондар, Т. Єрмакової, А. Окопного, Є. Приступи, Г. Приходько, А. Цьося, А. Чаговець та ін.

Значущими для нашого дослідження є роботи вчених, які розробили педагогічні технології виховання, навчання, оздоровлення учнів (В. Беспалько, М. Кларін, В. Коротов, В. Сластьонін, Г. Селевко та ін.); досліджують проблеми розвитку фізичної та рухової активності школярів, модернізації шкільної фізкультури і спорту, підвищення ефективності викладання фізичної культури в школі (В. Грудок, В. Кузін, Л. Лубишева та ін.); присвятили свої праці проблемам виховання і навчання сільських школярів (С. Рачинський, В. Сухомлинський, С. Шацький), а також роботи сучасних дослідників (Е. Бондаревська, М. Гур'янова, Г. Іванюк, Н. Калугін, О. Коберник, А. Кондратенков, П. Лузан, М. Набок, В. Находкін, В. Семенов, Н. Шиян, Ю. Якунін та ін.).

Соціально-економічні трансформації суспільства не могли не позначитися на системі освіти загалом і на фізичному вихованні зокрема. Поси-

лення гуманістичної спрямованості, пошуки методів максимально ефективного формування особистості учня є провідними рисами сучасної освітньої парадигми. Беззаперечно, істотна роль у розвитку особистості належить фізичному вихованню. При цьому зусилля педагогів мають скеровуватися на розвиток довготермінових здоров'язберігаючих технологій.

Значні теоретичні напрацювання й інноваційний досвід розвитку різних форм фізичної активності учнів і студентів не означає, що в масовій практиці процес оздоровлення школярів засобами фізкультури і спорту відбувається без проблем. В українському суспільстві має місце стійка динаміка погіршення фізичного розвитку, підготовленості, кондиції, показників фізичного та психічного здоров'я, рівня захворюваності випускників загальноосвітніх шкіл. Система шкільної фізкультурної підготовки в Україні поки що недостатньо орієнтована на зміцнення здоров'я, сприяння нормальному фізичному розвитку, на навчання життєво важливим руховим умінням і навичкам, розвиток рухових здібностей, виховання в учнів потреби й умінь самостійно займатися фізичними вправами. У діяльності загальноосвітніх закладів не вирішується також завдання щодо формування позитивного ставлення до фізичної активності як засобу зміцнення та збереження здоров'я.

Особливо багато проблем фізкультурної підготовки школярів у сільській місцевості. Школа на селі переважно слабша від міської. Причин для цього багато: некомплектність класів, неповні ставки вчителів, віддаленість проживання дітей від школи, небажання кращих випускників ВНЗ працювати на селі. Аналіз діяльності масової сільської школи щодо збереження здоров'я учнів, а також сучасних досліджень із цієї проблеми дозволив виявити низку соціально-педагогічних суперечностей між: підвищенням значущості оздоровчої функції фізкультурно-спортивної роботи і слабким рівнем її організації, відсутністю науково-теоретичних обґрунтувань систем фізкультурно-оздоровчої роботи з учнями; потребою сільського соціуму, школи в розвитку фізкультурно-оздоровчої інфраструктури й обмеженістю засобів на її підтримку та зміцнення, низькою матеріальною забезпеченістю вчителів фізичної культури, недостатньою роботою закладів освіти й охорони здоров'я з батьками у вирішенні цієї виховної функції; зростаючою потребою вчителів у опануванні сучасних педагогічних технологій оздоровлення учнів і неналежною їх підготовленістю до цієї роботи тощо.

Отже, незважаючи на значну кількість наукових досліджень, поза увагою науковців залишилися важливі питання вдосконалення психолого-педагогічних підходів до розвитку системи фізкультурно-оздоровчої діяльності сільської школи. Мета нашої статті – виявити провідні тенденції становлення, сутність та особливості розвитку і модернізації фізкультурно-оздоровчої

діяльності сільських шкіл, обґрунтувати систему фізкультурно-оздоровчої діяльності ЗНЗ у сільській місцевості. Для України, де 13,9 тис. (68,5 %) загальноосвітніх навчальних закладів, у яких навчається 1,63 млн. учнів (понад 34,7% усіх школярів), розташовані в сільській місцевості [2, с. 3], підвищення якості шкільної фізкультурної підготовки, покликаної забезпечити зміцнення і збереження здоров'я молоді, є надзвичайно важливим завданням.

Кожний народ має власну, побудовану на традиціях, менталітеті, способі життя систему психофізичного вдосконалення, яка є важливим показником загальної культури народу, рівня його розвитку [6]. Фізичне виховання в Україні спрямоване на фізичне і духовне вдосконалення людини, оволодіння нею систематизованими знаннями, фізичними вправами та способами їх самостійного виконання впродовж життя. Разом із тим, фізичне виховання передбачає передачу рухового досвіду від старшого покоління до молодшого. Чим він багатший і різноманітніший, тим ефективнішою і складнішою є національна система фізичного виховання.

Розглянемо сучасні тенденції, що суттєво впливають на стан і розвиток сільської освіти: недостатнє і часто нераціональне бюджетне фінансування, яке в більшості районів лише підтримує існування системи; погіршення демографічної ситуації та зменшення учнівських контингентів; відтік кваліфікованих педагогічних кадрів; панування репродуктивних методів навчання; пасивна позиція батьків у діяльності школи, відірваність навчальних закладів від місцевої територіальної громади та соціальних партнерів; незадовільна система підвищення кваліфікації сільських учителів. У зв'язку з малою кількістю педагогічних кадрів у сільських школах неможливо належно організувати роботу циклових методичних об'єднань, що негативно відображається на підвищенні кваліфікації педагогів. Не сприяє підвищенню професійної майстерності сільських учителів низький рівень забезпечення навчально-методичною літературою, періодичними фаховими виданнями [4, с. 208-209, 220]. Ці проблеми зумовлюють істотні особливості навчально-виховного процесу в сільській школі, особливо малокомплектній.

В останні десятиліття застаріле спортивне устаткування й інвентар, відхід кваліфікованих вчителів фізичної культури в інші сфери, реструктурування мережі загальноосвітніх закладів, розташованих на селі, зумовили зниження якості викладання шкільної фізичної культури, кризові явища в системі шкільної фізкультурної освіти. Традиційний урок фізичної культури через організаційні та дидактичні особливості не може компенсувати недостатню рухову активність учнів. Не забезпечує повною мірою вирішення цього завдання й система додаткової освіти

(спортивні секції, гуртки). Внаслідок цього рівень здоров'я та фізичної підготовленості учнів постійно знижується. Стало більше школярів, що страждають ожирінням. Найістотніше падає рівень фізичної активності серед старшокласників, зокрема юнаків допризовного віку.

Як стверджують російські науковці, проблема низької фізичної активності та слабого фізичного розвитку учнів є як ніколи актуальною: фізичною культурою і спортом сьогодні регулярно займаються 8-10% населення, тоді як в економічно розвинених країнах світу цей показник досягає 40-60%. Реальний обсяг рухової активності не забезпечує повноцінного розвитку та зміцнення здоров'я підростаючого покоління. Збільшується число учнів, віднесених за станом здоров'я до спеціальної медичної групи [3, с. 5]. Фізична культура й оздоровчий спорт за такої ситуації є ефективними і доступними населенню засобами зміцнення здоров'я і профілактики захворювань. Проте для значної частини сільського населення регулярні фізкультурно-спортивні заняття та здоровий спосіб життя не перетворюються на життєву потребу.

Тому в умовах загострення проблеми збереження і зміцнення здоров'я молоді особливо актуально стає діяльність сільської школи щодо формування фізичної культури особистості, модернізації фізкультурно-оздоровчої діяльності, що повинні бути не окремими фізкультурно-оздоровчими заходами, а системою цілеспрямованих впливів на учнів та їхніх батьків у сільському соціумі. Ініціоє створення та забезпечує реалізацію фізкультурно-оздоровчої роботи з учнями у відкритому сільському середовищі саме загальноосвітня школа, яка є педагогічною базою розгортання фізкультурно-оздоровчої роботи в місцевості, виховання ціннісного ставлення до здоров'я, активного та здорового способу життя дітей, молоді, батьків.

Системотвірним у фізкультурно-оздоровчій діяльності є виховання відповідального ставлення до здоров'я, розвиток внутрішньої мотивації до регулярних занять фізичною культурою і спортом, формування в учнів стійкої потреби у фізичних навантаженнях. Системно-діяльнісний підхід до фізкультурно-оздоровчої роботи з сільськими учнями передбачає педагогічний вплив на всі сфери їхньої життєдіяльності (освітню, родинну, позашкільну), реалізацію потенціалу всіх елементів навчально-виховного процесу для оздоровлення школярів, орієнтацію фізкультурно-спортивної роботи на системні зміни у зміцненні здоров'я і фізичному вихованні учнів.

На думку фахівців, система фізкультурно-оздоровчої діяльності ЗНЗ у сільській місцевості буде ефективною, якщо: враховуватимуться соціокультурні умови функціонування сільської школи, особливості контингенту учнів, можливості педагогічних працівників; модернізація фізкультур-

но-оздоровчої діяльності відбуватиметься на основі інтенсифікації навчальної та позаурочної роботи, співпраці педагогічних і медичних працівників, батьків і соціальних партнерів; передбачатиметься збільшення обсягу цілеспрямованої фізичної активності школярів з 2-3 до 8-10 год. на тиждень; фізична підготовка учнів здійснюватиметься шляхом поєднання навчальної та позаурочної навчально-тренувальної фізкультурно-оздоровчої роботи з обов'язковими спортивними змаганнями різних рівнів [3, с. 7].

Фізкультурно-оздоровча діяльність сільської школи як відкрита система набуття особистого досвіду фізичної культури створює передумови для залучення більшості учнів у організовані заняття фізкультурою і спортом, дозволяє задовольнити фізіологічно необхідну підліткам норму рухової активності, забезпечити доповнення уроків фізкультури позаурочною спортивно-масовою роботою, що сприяє нормальному розвитку всіх систем і моторики зростаючого молодого організму.

Педагогічною практикою доведено, що дотримання оптимальної рухової активності школярів 6-12 год. на тиждень дозволяє досягти позитивної динаміки у стані їхнього здоров'я. Належний рівень рухової активності учнів у сільській місцевості досягається шляхом реалізації системно-діяльнісного підходу до організації фізкультурно-оздоровчої роботи з учнями, інтенсифікації їхньої фізичної активності у процесі педагогічно організованої діяльності: ранкової зарядки, інтегрованих уроків фізичної культури, навчально-тренувальної позаурочної роботи, спортивних свят і змагань, фізкультхвилин на уроках, активної домашньої праці на присадибних ділянках тощо.

Діяльність сільської школи, спрямована на привчання учнів, починаючи з молодшого віку, до регулярних занять фізкультурою і спортом, дотримання оптимального рухового режиму та фізичного навантаження в період їх дорослішання (від 6 до 12 год. на тиждень), закладає базу для збереження здоров'я і формування способу життя, за якого рухова активність стає потребою підростаючої особистості й обов'язковим елементом режиму дня. Така діяльність ЗНЗ у сільській місцевості потребує активного співробітництва й узгоджених впливів педагогічних і медичних працівників, сім'ї та соціальних партнерів школи.

Організаційно-педагогічними умовами створення та реалізації системи фізкультурно-оздоровчої діяльності сільської школи є: створення сучасної фізкультурно-спортивної інфраструктури в сільській місцевості та наближення її до місця мешкання учнів; підвищення професійної компетентності педагогічних працівників, передусім учителів фізичного виховання, щодо фізкультурно-оздоровчої діяльності зі школярами; робота педагогів щодо фізкультурно-оздоровчої діяльності в режимі повного дня; залучення бать-

ків до процесу оздоровлення дітей засобами фізкультури і спорту; культивування ідей здорового способу життя за допомогою особистого прикладу дорослих, активного дозвілля дітей і батьків; цілеспрямоване поширення інформації про здоров'я, навчання здоровому способу життя тощо.

Тривале малоефективне реформування агропромислового комплексу та соціальної сфери села, дефіцит фінансових ресурсів селищних і районних рад, низький рівень життя сільських мешканців, обмежений доступ сільського населення до оперативної кваліфікованої медичної допомоги, цілковита зайнятість батьків, що не дозволяє їм приділяти достатню увагу зміцненню здоров'я дітей, потребує створення та розвитку передусім тих педагогічних технологій оздоровлення учнів, які не потребують значних матеріальних витрат.

Упровадження педагогічних технологій фізкультурно-оздоровчої діяльності передбачає моніторинг стану здоров'я учнів, їхньої фізичної активності та фізичного розвитку, фізичної підготовленості, аналіз чинників ризику родинного й освітнього середовища, вивчення інтересів і потреб дітей у галузі фізкультури і спорту. Відмінними рисами педагогічних технологій оздоровлення учнів є: пріоритет виховання як первинної основи оздоровчого процесу, орієнтація фізкультурно-оздоровчої діяльності на конкретний результат, обов'язковість кожного компонента системи фізкультурно-оздоровчої діяльності, що виконує свою специфічну функцію у процесі оздоровлення учнів і досягнення позитивної динаміки у стані здоров'я молоді.

Успішне застосування таких технологій залежить від рівня кваліфікації педагогів, передусім учителів фізичної культури як організаторів фізкультурно-оздоровчої діяльності з учнями в сільському соціумі. Це вимагає нових підходів до змісту, форм і методів професійної підготовки фахівців із фізичного виховання та спорту нової формації, здатних до плідної професійної діяльності, які не лише володіють системою спеціальних знань, професійних умінь і навичок, а й професійно значущими якостями, відповідною компетентністю. З цієї метою необхідним є оновлення змісту й упровадження в навчально-виховний процес ВНЗ фізичної культури інноваційних освітніх технологій [7, с. 3].

Таким чином, результати дослідження дають підстави для висновку, що провідним ресурсом формування фізичної культури підростаючої особистості, досягнення її фізичного вдосконалення, збереження і зміцнення здоров'я, цілеспрямованої профілактики захворювань і виховання здорового способу життя в підлітків у сільській місцевості в період отримання загальної середньої освіти є фізкультурно-оздоровча діяльність сільської школи – соціально-педагогічна система, що є цілісною динамічною єдністю цілеспрямованих виховних впливів на учнів і їхніх

батьків, яка в конкретних соціальних умовах реалізує державні завдання збереження і зміцнення здоров'я учнів засобами фізкультури і спорту.

Система фізкультурно-оздоровчої діяльності сільської школи включає уроки, навчально-тренувальні позаурочні заняття, спортивні змагання як єдиний процес адаптації учнів до фізичних навантажень, засвоєння й удосконалення рухових дій. Основним виховним результатом педагогічної діяльності з оздоровлення учнів є підвищення рівня фізичної культури випускників – майбутніх фахівців, що визначається не лише їхнім фізичним потенціалом, кондиціями, психологічними якостями, знаннями, уміннями та навичками, якими вони володіють та активно використовують, а й самостійним вибором шляхів свого подальшого фізичного вдосконалення, форм і методів оздоровлення, стилю та способу життя.

На наш погляд, потреба в дослідженнях, що науково обґрунтовують інноваційні системи фізкультурно-оздоровчої діяльності сільської школи, й надалі зростатиме. У подальших роботах доцільно уточнити організаційно-педагогічні умови функціонування системи фізкультурно-оздоровчої роботи в сільському регіоні, запропонувати критерії та показники її ефективності, розробити методичні рекомендації щодо її організації, визначити продуктивні педагогічні технології оздоровлення учнів засобами фізкультури і спорту, які дадуть стійкі позитивні результати для збереження та зміцнення здоров'я майбутніх поколінь.

1. Державна національна програма “Освіта” (Україна XXI століття). — К. : Райдуга. — 1994. — 61 с.
2. Інформаційно-аналітичні матеріали до підсумкової колегії МОН України // Освіта України. — 2008. — № 61–62. — С. 3.
3. *Малинин В. М.* Развитие системы физкультурно-оздоровительной деятельности сельской школы : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / В. М. Малинин. — М., 2009. — 176 с.
4. *Набок М.* Проблеми сільської школи та управління нею в процесі реформування освіти в Україні / М. Набок // Інформаційні технології і засоби навчання : зб. наук. праць / за ред. В. Ю. Бикова, Ю. О. Жука ; Інститут засобів навчання АПН України. — К. : Атіка, 2005. — С. 208—222.
5. Національна доктрина розвитку освіти // Освіта. — 2002. — № 26. — С. 2—4.
6. *Пристапа Є. Н.* Становлення і розвиток педагогічних основ української народної фізичної культури : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : спец. 13.00.01 “Теорія і історія педагогіки” / Є. Н. Пристапа. — К., 1996. — 48 с.
7. *Сущенко Л. П.* Теоретико-методологічні засади професійної підготовки майбутніх фахівців фізичного виховання та спорту у вищих навчальних закладах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : спец. 13.00.04 “Теорія і методика професійної освіти” / Л. П. Сущенко. — К., 2003. — 45 с.

Стаття надійшла до редакції 26.07.2012

В. Соловійов

**Развитие физкультурно-оздоровительной деятельности
общеобразовательных учебных заведений в сельской местности**

Выявлены основные тенденции становления, сущность и особенности развития и модернизации физкультурно-оздоровительной деятельности сельских школ, которые являются наиболее эффективным средством оздоровления обучаемых. Обосновано систему физкультурно-оздоровительной деятельности общеобразовательных учреждений в сельской местности, предложены некоторые организационно-педагогические условия ее реализации в сельском социуме.

Ключевые слова: физкультурно-оздоровительная деятельность, физическая культура, сельская школа, здоровьесберегающие технологии.

V. Solovyov

**Development of Health and Fitness Activity
at General Educational Institutions in Rural District**

The author indicates leading tendencies of the becoming, essence and peculiarities of development and modernization of health and fitness activity of rural schools which are considered to be the most effective means of students' health promotion. The article grounds the system of health and fitness activity of school in rural district and offers certain organizational and pedagogical terms of its realization in rural society.

Key words: health and fitness activity, physical culture, rural school, health saving technologies.

Рецензент – доктор педагогічних наук,
професор П. І. Сікорський